

válka nebo jiné veřejné ohrožení státní existence. Na rozdíl od možnosti výhrady nebo omezení předvidaných v čl. 8 odst. 2, čl. 9 odst. 2, čl. 10 odst. 2 a čl. 11 odst. 2 Evropské úmluvy tak může členský stát oznámit, že nastala situace veřejného ohrožení státní existence a že proto odstupuje od některých ustanovení Evropské úmluvy. Nemůže tak však učinit ve vztahu k právu na život (kromě úmrtí vyplývajících z dovolených válečných činů), k zákazu mučení, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu, k otroctví či nevolnictví a k zákazu retroaktivity trestních předpisů. Tento Pakt předně státním umožňuje za podmínky „*mimořádné situace, která je úředně vyhlášena*“ a která přitom „*ohrožuje život národa*“ přijmout opatření, která zmírňují závazky podle tohoto Paktu, pokud ovšem nejsou v rozporu s jinými závazky podle mezinárodního práva a neznamenají diskriminaci podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství nebo sociálního původu. Vůbec se však nelze odchýlit od ustanovení týkajících se ochrany života, zákazu mučení nebo krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu, otroctví a nevolnictví, věznění pro dluhy, dále je to zákaz retroaktivity trestních předpisů, princip není trestu bez zákona, nelze omezit právní subjektivitu a právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství.

6.3.2 Historické kořeny základních práv a svobod

Myšlenka základních práv a svobod a její naplňování mají dlouhou historii. Z obecných zákonitostí vývoje lidské společnosti a chování jedinců v ní lze pochopit, že myšlenka těchto práv a svobod vzniká tam, kde jsou hromadně potlačovány. V závislosti na tom mohl mít jinou představu o těchto právech bezprávný otrok, jinou k půdě připoutaný nevolník, inkvizicí mučený vězeň, jinou nezaměstnaný proletář v době prvotní akumulace kapitálu v Anglii nebo vězeň koncentračního tábora v totalitárním státě 20. století.

Historicky některé kořeny soudobé koncepce základních práv a svobod nalézáme již **ve starověkém Řecku** a všude tam, kde si filosofové začali uvědomovat význam jedince, individuality, vlastností a ctností osobnosti člověka. Řekové však uvažovali o svobodě člověka v jiné poloze, než chápeme základní práva a svobody v moderním státě (viz sub 6.3.3.). V úvahách Platona a Aristotela v tomto směru jde zejména o hledání nejvhodnějších forem vlády, o moudré vlády apod., nikoli o vybudování právních a organizačně-právních záruk postavení jednotlivce vůči státu. Řekové však přispěli k tvorbě zárodečných forem politických práv, neboť již znali formální rovnost občanů

(isonomiá), právo hovořit rovnoprávně na sněmu (isegoriá), volitelnost do úřadů, existenci opozice, veřejné kritiky atd.

Rovněž **stoikové**, ať již řečtí (Zénón z Kitia, Kleanthés) nebo římstí (zejména Seneca, Marcus Aurelius, Epiktétos) nějakou koncepci lidských práv nevytvořili. Uvažují o vrozených právech (i povinnostech) na základě toho, že všichni lidé jsou součástí téhož světa a mají stejný rozum (logos). Rozumný život v souladu s přírodou pro ně znamenal též uznání rovnosti lidí (zahmují mezi ně i barbary a otroky - „*Ten koho zovíš otrokem, zrodil se z téhož semene jako ty, dýchá též vzduch, žije a umírá jako ty*“) a lidské důstojnosti. Známý je Senekův další výrok „*homo res sacra homini*“ (člověk je člověku věcí posvátnou).

S jinou koncepcí přichází další historický zdroj základních práv **křesťanství**, které rovnost lidí odvozuje od toho, že jsou všichni dětmi nebeského Otce, k jehož obrazu měl být člověk stvořen. Tím je poprvé zdůrazněna lidská individualita, osobnost. Na stoický ideál lásky k člověku navazuje křesťanství požadavkem „*Miluj bližního svého jako sebe samého*“. Poté, co církve získala mocenské pozice, však již opouští myšlenky majetkové rovnosti apod., jak je znala v ranném křesťanství. Nicméně je v jejím učení výrazný rys solidarismu, bratrství, lásky k bližnímu, který v 19. a 20. století přispěl k rozvoji sociálních práv jednotlivce, myšlenky spolupůsobení a solidaritě jednotlivých nositelů základních práv, sociálního státu atd. Konečně již Tomáš Akvinský jako základní autorita církve ve 13. století zdůrazňoval, že „*není možné, aby byl člověk dobrý, jestliže by neměl správný vztah ke společnému dobru*“.

Ve středověku se výrazně uplatňovala praxe privilegií poskytovaných šlechtě a měštům. Tato privilegia měla často podobu dohody panovníka a stavů a stala se jedním ze vzorů pro rozpracování teorií společenské smlouvy. Jejich rysem však bylo to, že se nejednalo o práva individua, jednotlivce, nýbrž o práva (výsady) šlechty, kléru, měst, universit apod.

Přirozenoprávní teorie středověku rozpracovaly myšlenky práva na odpor, na vzpouru v případě, že vládce překračuje určitá pravidla (např. porušuje náboženskou svobodu, práva stavů, měst apod.). Toto právo bylo zdůvodňováno nábožensky např. tzv. teorií dvou mečů, kdy panovník porušil své náboženské povinnosti nebo obecněji z hlediska porušení společenské smlouvy. Náboženské války pak vedly k postupnému uznání svobody vyznání jako dalšího kořene a jednoho z prvních projevů lidských práv. Ve Španělsku zase kolonizační války vedly k odporu proti otroctví. F. Vasquez (1509-1566) zdůrazňuje v této

souvislosti přirozená práva člověka včetně svobody a rovnosti a označuje je jako nepromlčitelná a nezadatelná.

Různé varianty přirozeného práva a **společenské smlouvy** se stávají ve středověku a zejména novověku výrazným zdrojem myšlenky lidských práv. Podle nich lidé svobodní a rovní lidé mezi sebou uzavírají smlouvu o sdružení (*pactum unionis*) a na jejím základě se podřizují vládci (*pactum subiectionis*). Ten však může vládnout jen v určitých hranicích. Podle J. Locka jsou těmito hranicemi přirozená práva člověka jako život, svoboda a majetek. Na základě této smlouvy podle Rousseaua vzniká korporace skládající se z tolika členů, kolik má shromáždění hlasů. „*Svími členy se nazývá státem, když je pasivním, suverénem, když je aktivním, mocností, kde se přirovnává k sobě podobným. Členové společnosti zovou se v celku národem, a jmenují se jednotlivě občany, pokud mají účast na svrchované moci, a poddanými, jakožto podrobení zákonům státu*“.¹⁴ Suverén je přitom podle Rousseaua rovněž omezen - nemá právo nikdy zatížit jednoho poddaného více než druhého.

Dalším významným zdrojem myšlenky lidských práv byla **teorie dělbý moci** rozpracovaná v 18. století zejména Montesquieuem. Podle něj „*není svobody, jestliže táž osoba nebo týž úřad spojuje ve svých rukou moc zákonodárnou a moc výkonnou, protože vzniká obava, že ... vyhlásí tyranské zákony a pak je bude tyransky provádět. Není svobody, jestliže není moc soudní oddělena od moci zákonodárné a výkonné. Kdyby byla moc soudní spojena s mocí zákonodárnou, byla by moc nad životem a svobodou občanů pouhou libovůlí, protože soudce by byl zároveň zákonodárcem. Kdyby byla moc soudní spojena s mocí výkonnou, soudce by mohl býti zároveň tyranem*“.¹⁵ Na tom původně stavěli i tvůrci americké ústavy, kteří se domnívali, že rozdělení moci, jejich vzájemnou kontrolou a vyvážením bude každé ohrožení svobody vyloučeno. Nakonec však byla myšlenka výslovného zakotvení katalogu práv (tzv. Bill of Rights) v podobě prvních deseti dodatků k Ústavě USA podmínkou, pod kterou k ní jednotlivé státy přistoupily.

Tyto myšlenkové proudy se **postupně** prosazovaly i v **praxi**. Jejich projevem byly nejdříve různé **panovnické dokumenty** ve prospěch stavů jako např. dokument Alfonse IV., který v roce 1188, kdy byly poprvé svolány Cortesy (shromáždění stavů a měst), pro Léon uznal obyčejová práva obyvatel, právo na řádný proces, nedotknutelnost života, domu nebo vlastnictví, právo stavů na spoluúčast při rozhodování o válce. Nejznámější z těchto dokumentů je Magna

Charta Libertatum z roku 1215, která se však vztahovala jen na svobodné lidi. Teprve po daleko později se začala uplatňovat na všechny poddané a později na všechny lidi. Král Jan Bezzemek v ní uznal svobody a svobodné obyčeje Londýna, měst a přístavů, které měly dosud. K nejvýznamnějším ustanovením Charty náležel její čl. 38, který stanovil, že žádný svobodný člověk nemá být zatčen, uvězněn, nebo vypuzen z držby, nebo prohlášen za psance, nebo poslán do vyhnanství, nebo nějakým způsobem ničen než na základě zákonného soudu osob sobě rovných nebo podle zákona země.

Praktickým projevem vývoje myšlenky základních práv a svobod byly dále **úmluvy** přijímané po náboženských válkách jako např. Augšburský mír z roku 1555, Nantský edikt Jindřicha IV. z roku 1598 po hugenotských válkách. Tím byly vytvořeny základy pokojného soužití katolíků a protestantů. Postupně se z privilegií pro stavy, popř. města stávají **právní dokumenty z dosahem pro každého**. V Anglii to byla Petition of Rights z roku 1628, která umožňovala panovníkovi výběr daní jen se souhlasem Parlamentu, zajišťovala právo na řádný soudní proces a zatčení jedině na základě udání důvodu. Ještě výrazněji tato práva zajistil Habeas Corpus Act z roku 1679, který stanovil, že žádný anglický poddaný nebude zatčen a držen ve vazbě bez souhlasu soudu, ke kterému musí být předveden. Po tzv. slavné revoluci (Glorious Revolution) byl Vilémem III. potvrzen Bill of Rights z roku 1689, který omezuje dále panovnickou moc v tom směru, že bez souhlasu Parlamentu panovník nemůže pozastavit výkon zákonů, vybírat daně, držet stálé vojsko v době míru. Dále to bylo zajištění svobodných voleb, petičního práva, indemnity poslanců, porotních soudů, práva držet zbraň na svou obranu, zákaz nepřiměřených peněžitých nebo krutých a neobvyklých trestů. Anglie se stala konstituční monarchií.

Hlavního rozkvětu se však tyto dokumenty dočkaly v **18. století**. Tehdy již vystupují v **podobě ucelených koncepcí lidských práv**, které se později v ústavách často označují jako **katalogy**. Jejich znakem je tak na jedné straně obecnost a na druhé straně závazek státu tyto práva a svobody nejen dodržovat, nýbrž i chránit, a možnost jedince prosadit je proti státu. tím se středověké privilegium mění v subjektivní veřejné právo a absolutistický stát ve stát právní. Nejvýznamnější (již s ohledem na své prvenství) z nich byla **Virginská deklarace** z 12. června 1776, následovaná v témže roce v Marylandu a v roce 1780 v Massachusetts. Tato deklarace obsahovala známé formulace o tom, že všichni lidé jsou od přírody stejně svobodní a nezávislí a požívají určitá vrozená nezadatelná práva jako život a svobodu, prostředky k nabytí a držení majetku a snahu a dosažení štěstí a jistoty. Nešlo však jen o deklarace. Již rok po jejím

¹⁴ Rousseau, J.J.: O společenské smlouvě. Praha 1949, s. 24.

¹⁵ Montesquieu, Ch.: O duchu zákonů. Praha 1947, s. 172.

přijetí rozhodl soud v Massachusetts ve prospěch otroka a tím zde bylo prakticky zrušeno otroctví.

Na evropském kontinentu to bylo především **Prohlášení práv člověka a občana** z 26. srpna 1789. Rovněž zde je prohlášena svoboda a rovnost lidí. Prohlášení deklaruje jako základní cíl každého politického sdružení zachování přirozených a nepromlčitelných lidských práv, kterými prohlašuje svobodu, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor. V našich zemích se poprvé tato práva dostala do právní podoby v roce 1811, kdy byl vydán císařským patentem č. 946 **Obecný občanský zákoník**, který v § 16 stanovil, že „každý člověk má vrozená, již rozumem poznatelná práva a nutno jej tudíž považovati za osobu. Otroctví nebo nevolnictví a výkon moci k tomu se vztahující nejsou v těchto zemích dovoleny“ a dále v § 17, který stanovil, že „co je přiměřeno vrozeným přirozeným právům, o tom se má za to, že trvá, pokud se neprokáže zákonné omezení těchto práv.“

Na základě těchto deklarácí se postupně rozvíjejí katalogy práv a svobod jako základní součást ústav koncem 18. a v 19. století. Tehdejší **koncepce liberálního státu** v ústavách tato práva adresovala především občanům. Ústavy hovořily o právech Francouzů, Belgičanů nebo jako prosincová Ústava Rakouska-Uherska z roku 1867 o základních právech státních občanů. Jednalo se v podstatě o tzv. práva negativní (viz níže) a práva politická.

Po první světové válce se vlivem vzrostlých funkcí státu souvisejících s válečným hospodářstvím, stejně jako pod vlivem revolucí v Rusku, Německu a jiných státech postupně začínají prosazovat do ústav i práva sociální, kulturní a hospodářská (tzv. práva druhé generace).

Po druhé světové válce nastává další významná fáze vývoje lidských práv. K jejich zdrojům se připojuje vliv **mezinárodního společenství**, které v celosvětovém měřítku v rámci OSN přijímá v roce 1948 Všeobecnou deklaraci lidských práv. V roce 1966 jsou přijaty Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. V rámci OSN je dále připravena celá řada dalších universálních úmluv v oblasti lidských práv jako např. Úmluva o právním postavení uprchlíků (1951), Úmluva o politických právech žen (1952), Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (1984) Úmluva o právech dítěte (1989), a řada dalších. Kromě toho byla přijata řada úprav **na regionální úrovni**. Mezi nejvýznamnější zde náleží Americká úmluva o lidských právech z roku 1969 a Africká charta lidských práv a práv národů z roku 1981. V Evropě je to především Úmluva na

ochranu lidských práv a základních svobod z roku 1950 s jejím dodatkovými protokoly a Evropská sociální charta z roku 1961. Z nich zejména vychází v roce 2000 v Nice přijatá Charta základních práv EU, která má dosud povahu deklarace, je však předpoklad, že se stane jedním ze základních právních dokumentů Unie.

Tím myšlenka lidských práv získala mezinárodní dimenzi. Vytváří se tak **mezinárodní standard lidských práv** a současně je důležité, že některé z těchto aktů předvídají i existenci orgánů, které na dohlíží na jejich **održování**. V tomto směru je nejvýznamnější Evropská konvence, která vybudovala poprvé účinný mechanismus mezinárodní ochrany práv a svobod v podobě Evropské komise pro lidská práva a Evropského soudu pro lidská práva.¹⁶

6.3.3 Charakteristika základních práv a svobod

Základní práva a svobody náležejí mezi nejvýznamnější znaky moderního státu. Proto je důležitá jejich základní charakteristika. Již výše jsem viděli pokus o jejich **materiální pojetí** (sub 6.3.1.). **Formální pojetí** spočívá v tom, že se za ně považuje každé subjektivní právo (svoboda) obsažené v ústavě nebo ústavním zákoně.¹⁷ Nejlepší však bude pokusit se o spojení různých názorů a pro účely této pomůcky podat charakteristiku komplexnější. Základní práva a svobody se tak vyznačují následujícími znaky:

a) Ústavní zaručení

Tato charakteristika je zejména v oblasti normativní teorie považována za právnicky nejpřesnější. Důsledkem jejich ústavního zakotvení je to, že je zaručeno, že jimi bude vázána nejen výkonná moc a soudnictví, které jsou vázány ústavou, nýbrž i zákonodárná moc.

Pod ústavním zaručením přitom z komparativního hlediska **třeba chápat** nejen zakotvení v ústavě nebo ústavním zákoně, nýbrž i v jiném právním aktu, který má vyšší sílu než obyčejný zákon nebo má derogující účinek vůči zákonům. Tím je rovněž zaručena ochrana základních práv a svobod. Především se může jednat o mezinárodní smlouvy týkající se základních práv a svobod,

¹⁶ Texty nejvýznamnějších úmluv jsou sebrány ve sbírce Chutná, M., Jilek, D.: Lidská práva v mezinárodních dokumentech. Brno 1994 a kompletně ve sborníku Human Rights. A Compilation of International Instruments. New York 1988.

¹⁷ V některých státech mají i výše uvedené mezinárodní úmluvy postavení jako ústavní zákon (např. Rakousko).

V ústavách mezi ně obecně patří povinnost zachovat podstatu a smysl základního práva a svobody, rovnost jeho nositelů i v omezení. Ústavy přitom stanoví i další podmínky. Tyto podmínky jsou spjaty obvykle s formulací „je-li to v demokratické společnosti nezbytné“ podle vzoru Evropské konvence, a následuje výčet možných směrů omezení např. omezení z důvodu veřejné bezpečnosti, veřejného zdraví, mravnosti, ochrany práv a svobod jiných osob atd.

g) vlastnost objektivní ústavní hodnoty

Stát je jimi ve své činnosti vázán. Nejde proto z jeho strany jen o plnění vůči jednotlivcům, nýbrž tato práva státu mohou např. sloužit jako měřítko při rozpuštění nebo pozastavení činnosti politické strany, pro stanovení konkrétní výše životního minima apod.

h) záruky existence určitých institucí a institutů

Dalším významným aspektem obsahu základních práv a svobod je vytváření právních institutů a institucí (soudy, advokacie, vlastnictví atd.). Jejich prostřednictvím ústavodárce institucionalizuje uskutečňování základních práv a svobod. Např. v souvislosti se sdružovacím právem je takovou institucionální zárukou jeho realizace zakotvení instituce politických stran, politických hnutí, občanských sdružení, spolků, společností, odborů. Obdobně možno uvést církev a náboženskou společnost, školy, rodinu a rodičovství, obhajobu. Např. konkrétní podporou rodiny, manželství a zejména rodin s více dětmi stát vytváří lepší podmínky pro uplatnění rodičovských práv, práva na vzdělání apod. Vytvářením podmínek pro činnost politických stran (státní financování) umožňuje občanům, aby jejich prostřednictvím účinněji prosazovali své názory a zájmy.

6.3.4 Klasifikace základních práv a svobod. Katalogy

Existuje značné množství klasifikací základních práv a svobod. Nejde o samoúčel. Slouží k poznání jejich povahy. Klasifikace se rozvíjely postupně s pronikáním do problematiky lidských práv. Totéž platí pro uplatnění klasifikací a systematizace dokumentů, které je obsahovaly. Např. Virginské prohlášení práv z roku 1776 a francouzské Prohlášení práv člověka a občana ještě žádné členění nemají, poslední však již v názvu rozlišuje práva člověka a práva občana.

Klasifikace jsou založeny na značném množství klasifikačních kritérií, která spočívají zejména ve formě ústavního zakotvení, předmětu úpravy,

obsahu, funkcích, subjektech, adresátech, právních pramenech, formách omezení, ideologických východiscích, možnostech zrušení, pramenech atd.

a) Klasifikace podle pramenů a právní síly

Zde by bylo možno základní práva a svobody rozčlenit na ty, které jsou obsažené v ústavních předpisech nebo mezinárodních smlouvách o lidských právech a základních svobodách.

S touto klasifikací souvisí i otázka rozdílů z hlediska změnitelnosti základních práv. V některých státech jsou základní práva prohlašována za nezměnitelná (např. ČR), kdežto jinde ústavy tento rys nestanoví.

b) Klasifikace podle subjektů a adresátů

V tomto směru je dělíme na práva všech, práva občanů, cizinců, právnických osob a určitých sociálních skupin (ženy, mladiství, tělesně postižení). Tomu do značné míry odpovídá členění na práva lidská, politická a sociální.

c) Klasifikace podle statusu

Základ této klasifikace představuje jedno z klasických děl v této oblasti, tj. již výše zmíněná práce G. Jellineka nazvaná Soustava subjektivních veřejných práv (sub d). Členění základních práv, jak je v ní provedeno, bylo již v této práci několikrát zmíněno. Podle Jellineka se jednotlivec nachází díky své příslušnosti ke státu v několika polohách (statusech), ze kterých vyplývají nároky, které označuje jako subjektivní veřejná práva. Na základě těchto stavů možno základní práva a svobody klasifikovat jako:

- *status negativus* (status libertatis), který vyjadřuje zajištění prostorů, kam nemá státní moc zasahovat. Obecně je vyjádřen existencí základních lidských práv či osobních svobod (právo na život, soukromí, osobní svobodu, domovní svobodu, svobodu pohybu a pobytu, náboženskou svobodu atd.). Někdy se sem řadí i politické svobody v širokém smyslu slova jako např. svoboda projevu, šíření a vyhledávání informací, shromažďovací a sdružovací svoboda. Některé ústavy včetně naší Listiny základních práv a svobod je ovšem řadí k politickým právům. I zde se projevuje určitý nedostatek Jellinekova členění, neboť realizace těchto negativních práv nezávisí jen na pasivním postoji státní moci, jejím nezasahováním, nýbrž vyžadují rovněž její přispění. Svoboda projevu, slova, tisku prostřednictvím veřejnoprávních masmedií jako rozhlas nebo televize vyžaduje i určité zásahy ze strany státu, svoboda shromažďovací

předpokládá, že stát bude chránit účastníky shromáždění, stejně jako průvodů, demonstrací či manifestací,

- *status positivus*, který vyjadřuje nároky na plnění ze strany státu. Zde se na rozdíl od předchozího stavu stát nemá něčeho zdržet, nýbrž naopak má něco poskytovat. V praxi vystupuje v podobě hospodářských (svoboda podnikání, volba povolání, právo hájit své sociální a hospodářské zájmy cestou sdružování, práva na stávku, výlukou z práce) a zejména sociálních a kulturních práv (sociální zabezpečení, nemocenská péče, právo na vzdělání, na přístup ke kulturním hodnotám).

Zde se vychází z přirozeného poznatku, že pokud jednotlivec nemá alespoň základní prostředky k uplatnění svých práv, jsou mu zbytečná. Stát by pro to měl základní, lidsky důstojné podmínky pomáhat vytvářet a nebýt jen „nočním hlídačem“. V ústavách a mezinárodních smlouvách se tato práva ovšem často objevují jen jako právo v objektivním, nikoli subjektivním smyslu (viz sub 6.1.). Jsou tak často jen pokyny, jakým směrem má zákonodárce danou oblast sociálního života a postavení jedince upravit. Dovolat se jich pak může jen v rámci takového zákona, jak je to např. výslovně stanoveno v naší Listině základních práv a svobod. Kromě toho se předpokládá, že v této oblasti nebude vše jen záležitostí státu, nýbrž také účasti jednotlivců, kteří budou rovněž poskytovat potřebnou pomoc,

- *status activus* (status civitatis), který vyjadřuje vztah jedince a státu v tom směru, že jedinec se podílí na správě veřejných záležitostí. Především je vyjádřen v právu volit, v právu volitelnosti, v přístupu k veřejným funkcím, ke státní službě, v hlasovacím právu v referendu, v účasti na lidových iniciativách (viz sub 5.4.2.),
- *status relativus*, který zajišťuje, že stát bude se všemi, kdo se nacházejí pod jeho jurisdikcí, zacházet jako s rovnými (rovnost před zákonem, před soudem) a nebude je z nějakých důvodů (rasa, pohlaví, barva pleti, původ atd.) diskriminovat.

d) Klasifikace podle forem omezení základních práv

Z tohoto zorného úhlu možno základní práva a svobody, rozdělit na ty, které:

- nelze omezit vůbec,
- lze omezit zčásti za určitých podmínek,

- jsou dokonce plně v **dispozici zákonodárce**. Ústava je sice zakotvuje, ale jejich provedení svěřuje plně zákonodárci. Pokud např. tento nevydá příslušný zákon, nelze je realizovat.

e) Klasifikace práv podle generací

V posledních desetiletích se rovněž rozšířila klasifikace základních práv a svobod na tzv. generace. Právy **prvé generace** jsou označovány základní lidská práva a základní svobody (právo na život, osobní svobodu, zákaz nucené práce, domovní svoboda, svoboda pohybu), zčásti politická práva a práva na soudní ochranu, která mají původ již v 17. a 18. století.

Druhou generací jsou práva hospodářská, sociální a kulturní, spjatá s rozvojem dělnického a křesťanského sociálního hnutí zejména koncem 19. a počátkem 20. století.

Třetí generací těchto práv jsou tzv. práva solidarity. Mezi ně patří právo na mír, na informaci, na rozvoj, na zdravé životní prostředí nebo na společné dědictví lidstva. Dále je to kolektivní právo na sebeurčení národů. V případě poslední generace jde o neuzavřený vědecký problém zejména z hlediska jejich adresátů (kolektivy), ale i obsahu.

f) klasifikace podle katalogu

Často jsou také základní práva členěna podle toho, zda se nachází ve zvláštní hlavě ústavy, která obsahuje jejich výčet. Ten se označuje jako katalog a katalogy práv určitých ústav (např. Ústava Belgie 1831, Výmarská ústava 1919, Základní zákon SRN 1949) sloužily jako vzory pro jiné státy. V SRN jsou základní práva obsažena v hlavě prvního základního zákona. Má to ten význam, že subjektivní práva v jiných hlavách Základního zákona se již za základní neoznačují, nýbrž jsou chápána jako práva základním právům podobná.²²

Další třídění je např. na základní práva, která jsou **pravidly** chování nebo **principy**, popř. na základní práva **hmotná** a **procesní**, popř. justiční.

6.3.5 Základní povinnosti

Přirozenoprávní teorie jako jeden z významných zdrojů doktríny lidských práv obsahovaly často i myšlenky povinností jednotlivců vůči společnosti. Již

²² Klasifikací existuje téměř nepřeberné množství. Z dalších možností uvést členění na lidská a občanská práva, ideální a majetková práva, materiální a procesní práva, hlavní a pomocná práva apod.